

BİBLİYOGRAFYA :

H. et Letoumeux, *La Kabylie et les coutumes kabyles*, Paris 1893, II, 4-6, 305; III, 9, 247, 268; L. Africanus, *Description de l'Afrique*, Paris 1896, s. 73, 76, 94, 133 vd.; L. Milliot, *Les terres collectives (Blād Djemā'a): étude de législation marocaine*, Paris 1922, s. 59, 123-164, ayrıca bk. Önsöz; R. Montagne, *Les Berbères et le makhzen*, Paris 1930, tür.yer.; a.mlf., *La vie sociale et politique des Berbères*, Paris 1986, s. 39-41, 45-46, 64; J. Berque, *Structures sociales de Haut-Atlas*, Paris 1955, tür.yer.; a.mlf., "Djamā'a", *El² (Fr.)*, II, 423-424; A. Guillaume, *La propriété collective au Maroc*, Paris 1960, s. 50-51, 75; Hasan es-Sâih, *el-Ḥaḍāretü'l-İslâmiyye fi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1406/1986, s. 80-81, 271-282.

İBRAHİM HAREKÂT

CEMÂAT-İ İSLÂMÎ

(جماعت اسلامی)

Hint-Pakistan alt kıtasında kurulan en büyük İslâmî teşkilât.

Güney Asya'daki en etkili ve en iyi teşkilâta sahip İslâmî hareket olan Cemâat-İ İslâmî Ağustos 1941'de, İngiliz Hindistanı'nda İslâmî uyanışı başlatmak isteyen Seyyid Ebû'l-Alâ el-Mevdûdî'nin çağrısı üzerine yetmiş beş delege tarafından Lahor'da kurulmuştur. Hareketin hedefi, Kur'an ve Sünnet rehberliğinde insan hayatının bütünüyle değiştirilmesini ve İslâm'ın sosyal hayata yerleştirilmesini sağlamaktır.

Cemâat-İ İslâmî'nin tarihi, kurucusu olan Mevdûdî'nin hayatıyla yakından bağlantılıdır. Önemli bir İslâm düşünürü ve iyi bir yazar olduğu kadar dinamik bir hatip, güçlü bir siyasetçi, usta bir organizatör ve karizmatik bir lider olan Mevdûdî, yalnız Hindistan alt kıtasında değil bütün dünyada İslâmî uyanışın sembolü haline gelmiştir. Hindistan'ın Haydarâbâd eyaletinde Evrengâbâd'da doğan Mevdûdî, meşhur tarikat liderleri yetiştirmiş olan seçkin bir aileye mensuptur. On yedi yaşında babasını kaybettiğinden normal okul eğitimi alamadı; bu sebeple öğrenimi ve entelektüel gelişimi büyük ölçüde kendi çalışmalarının ürünüdür. 1920-1928 yılları arasında, içlerinde Hint Âlimler Cemiyeti'nin yayın organı olan *Cem'ıyye*'nin de bulunduğu çeşitli Urduca gazete ve dergilerin editörlüğünü yaptı. 1927'de henüz yirmi dört yaşında iken İslâm hukukunda savaş ve barış üzerine yazdığı, "İslâm'ın kılıçla yayıldığı" yolundaki iddialara cevap veren eseriyse Hindistan'daki akademik hayatta yankı uyandırdı. 1928 yılında Dekken'e yerleşti. 1932'de, bugün de Pakistan'da Cemâat-İ İslâmî'nin

nin esas yayın organı olan aylık *Tercümanû'l-Kur'an* dergisinin editörlüğüne getirildi. 1938 yılında, ünlü şair ve düşünür Muhammed İkbal'in daveti üzerine Doğu Pencap'taki Pathankon'a giderek bir araştırma ve eğitim kurumu olan ve daha sonra Cemâat-İ İslâmî'nin merkezi haline gelen Dârü'lislâm'ı kurdu. 1941'de Cemâat-İ İslâmî'nin kuruluşu üzerine başkan (emîr) seçildi ve 1972'de sağlık sebebiyle ayrılıncaya kadar bu görevde kaldı. 1947 yılında Pakistan Devleti kurulunca Lahor'a giderek Ichchra'ya yerleşti; burası teşkilâtın yeni merkezi oldu ve kendisi de vefat edince (1979) buraya gömüldü.

1947'de Pakistan'ın kuruluşundan sonra Cemâat-İ İslâmî Hindistan ve Pakistan'da Cemâat-İ İslâmî-i Pâkistan ve Cemâat-İ İslâmî-i Hind adlarıyla bağımsız iki ayrı teşkilât haline getirildi; daha sonra da Hindistan'ın eline geçen ihtilâflı Keşmir bölgesinde, Sri Lanka'da ve 1970'li yılların ortalarında Bengladeş'te yine bağımsız olarak ortaya çıktı. Bu beş ayrı teşkilât aynı isim altında faaliyet göstermelerine, benzer hedef ve ideolojik yaklaşımlara sahip olmalarına rağmen birbirlerine bağlı değildir. Her biri, içinde bulunduğu siyasî-ideolojik ortama göre kendi program ve stratejisini geliştirmiştir. Müslümanlar Hindistan ve Sri Lanka'da azınlık statüsünde olduklarından buralardaki Cemâat-İ İslâmî hareketleri dinî uyanış hareketi durumundadır. Pakistan, Bengladeş ve Keşmir'de ise bu teşkilâtlar siyasî faaliyetlerde önemli rol üstlenmişler, seçimlere katılmışlar ve meclislerde birçok sandalye kazanmışlardır. Bugün de (1990'dan sonra) Keşmir Cemâat-İ İslâmîsi başta olmak üzere her üçü birden bu bölgenin Hindistan yönetiminden kurtarılması için mücadele vermektedir.

Cemâat-İ İslâmî'nin kuruluşu ile İngiliz Hindistanı'nın bölünmesi arasındaki dönem (1941-1947) karakteristik özelliği yayılma, yerleşme, organizasyon ve eğitim faaliyetleridir. Bu dönemdeki çalışmaların çoğunu teşkilâtlanma, tebliğ ve yayınlar, mensupların ahlâkî ve mânevî eğitimi ile nasyonalizm ve laisizme karşı çıkan ve müslüman ümmetin evrensel kardeşliğini savunan iki millet teorisini yayma işi teşkil etti. 1947'deki bölünmeden sonra Pakistan tarafındaki liderlik Mevdûdî'de kalırken Hindistan'da Mevlânâ Ebû'l-Lays İslâhî lider oldu. Pakistan'ın kuruluşundan 1971'de Bengladeş'in ayrılışına kadar geçen dönemde teşkilât, ülkede İslâmî hayatın

yerleşmesi ve kurumlaşması yönünde yoğun bir siyaset ve eğitim programı uyguladı; özellikle 1948-1956 yılları arasında ülkeyi İslâmî devlet statüsüne doğru yönlendirmede büyük gayret sarfetti. Mart 1949'da, kurucu meclisin yayınladığı ve Pakistan anayasasının temelini oluşturacak olan "hedef kararları"nın İslâmî muhteva taşımasında kamuoyunu da harekete geçirerek en önemli rolü oynadı. Hükümetin bu görüşlere karşı olumsuz, hatta düşmanca tavır alması ve mezhep farklılıklarına dayanarak İslâm'ı karalamaya çalışması üzerine Diyûbendî, Birîlvî, ehl-i hadis ve Şîa gruplarına mensup âlimleri toplantıya çağırdı. Ocak 1951'de Karacî'de yapılan tarihi toplantının sonunda İslâm devletinin yirmi iki prensibinin ortaya konduğu ortak bir bildiri yayımlandı ve böylece hükümetin İslâmî anayasaya karşı yürüttüğü propaganda ve faaliyetler boşa çıkarılmış oldu. 1956'da kabul edilen ilk anayasada, "İslâmî temellere dayanan bir toplum oluşturmayı ve bütün mevcut kanunları Kur'an ve Sünnet ışığında düzenlemeyi" esas alan maddelere yer verilmesi büyük ölçüde Cemâat-İ İslâmî'nin eseridir. Pakistan'da İslâmî kuralları yerleştirilmesi konusunda taviz vermez tutumu ve hükümetin İslâmî olmayan uygulamalarına yönelik eleştirilerinden dolayı 1948-1967 yılları arasında toplam beş yıl olmak üzere dört defa hapse atılan Cemâat-İ İslâmî'nin lideri Mevdûdî, Mart 1953'te sıkıyönetim mahkemesi tarafından, Pencap'ta Kâdiyânîler'e karşı başlatılan kanlı olayları yazılıyla kıskırttığı iddiasıyla ölüme mahkûm edildi. Ancak yurt içinden ve dışından gelen baskılar karşısında cezası ömür boyu hapse çevrildi; iki yıl sonra da Nisan 1955'te serbest bırakıldı.

1956 yılında yeni kabul edilen anayasaya göre seçim hazırlıklarına başlandı; fakat 1958'de Eyüp Han'ın sıkıyönetim ilânıyla bu girişim durdurularak Cemâat-İ İslâmî dahil bütün siyasî partilerin faaliyetleri yasaklandı. 1962 yılında Eyüp Han yeni bir anayasa hazırlattı. Buna karşı çıkan Cemâat-İ İslâmî'nin faaliyetleri tekrar yasaklanarak (1964) liderleri tutuklandı; fakat sonuçta mahkeme teşkilât lehine karar verdi. 1965 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Cemâat-İ İslâmî Eyüp Han'a karşı Fâtma Cinnah'ı destekledi ve 1969'da da öncülüğünü yaptığı yoğun protestolar üzerine Eyüp Han istifa etmek zorunda kaldı. Ancak sivil yönetim kurulamadı ve askerî rejim bu defa da General Yahyâ Han'ın liderliğinde devam etti. 1970 seçiminde teşkilât % 20'nin üzerinde oy almakla birlikte

seçim sistemi dolayısıyla bunun karşılığı olan sandalyeyi kazanamadı.

Doğu Pakistan'daki savaşta Cemâat-i İslâmî hükümet tarafında ayrılıkçılara ve Hint ordusuna karşı çarpıştı. 16 Aralık 1971'de Doğu Pakistan'ın Bangladeş adıyla sosyalist eğilimli bir devlet olarak bağımsızlığını kazanması üzerine teşkilâtın burada kalan üyeleriyle taraftarları büyük can ve mal kaybına uğradılar; parti hemen hemen bütün teşkilâtıyla birlikte yok oldu. 1975'te siyasî partiler üzerindeki yasağın kaldırılmasından sonra eski üyeler teşkilâtı canlandırmak için çalışmaya başladılar. Kısa sürede kendini toparlayan parti 1991'de yapılan seçimlerde başarılı sonuçlar aldı ve parlamentoda yirmi sandalye kazanarak dördüncü parti konumuna yükseldi.

1971-1991 yılları arasındaki dönemde Cemâat-i İslâmî Pakistan'da demokrasi, şeriatı uygulatma ve hükümete katılma mücadelesi verdi. 1971-1977 arasında iktidarda olan sol eğilimli Zülfikar Ali Butto hükümeti İslâmî faaliyetleri engelledi. Bu sebeple teşkilât 1977 yılında başlayan Ziyâülhak askerî yönetimini destekleyerek muhalefet partilerinin oluşturduğu millî ittifaka katıldı ve dört bakanlık aldı. Kısa zamanda Ziyâülhakk'ın programını İslâmî açıdan yetersiz bulan ve millete verilen seçim sözünün yerine getirilmediğini gören bu dört bakan, bir yıl hizmetten sonra diğer bakanların çoğuyla birlikte istifa etti. Böylece hükümetten çekilen Cemâat-i İslâmî, askerî yönetimi eleştirmekle yetinmeyerek muhalefet partileriyle birlikte hareket etmeye başladı ve ülkede demokratik bir değişim için kamuoyu baskısı oluşturma çabalarına katıldı. Ziyâülhakk'ın 1987'de bir uçak kazasında ölümü bütün ülkeyi bir krizin içine soktu. Teşkilât 1988'deki seçimlere katıldı, fakat diğer İslâmî partiler gibi yeterince başarılı olamadı ve Zülfikar Ali Butto'nun kızı Benâzîr Butto iktidara geldi. 1990'da Butto hükümetinin yolsuzluk ve etkisizlik sebebiyle cumhurbaşkanı tarafından azledilmesi üzerine yapılan yeni seçimlerde Cemâat-i İslâmî diğer İslâmî partilerle ittifak kurdu; ancak bu ittifak (Islamic Democratic Alliance) seçimleri kazandığında cemiyet hükümette bakanlık almayı reddetti ve seçim kampanyalarında İslâm hukukunun uygulanacağı yönünde verilen sözlerin yerine getirilmesi için baskı kurma politikası takip etti. Bunun sonucu olarak kısa zamanda hükümetle anlaşmazlığa düştü ve Mayıs 1992'de ittifaktan ayrılarak muhalefete çekildi.

Cemâat-i İslâmî çok etkili bir merkezî organizasyona sahiptir. Teşkilâtın nizamnamesi şartlara göre birkaç kere değiştirilmiştir. Üst düzey yönetimi "emîr" ve "Merkezî Şûra Meclisi"nden oluşur. Lider olan emîr beş yıllığına seçilir ve yeniden seçilmesinin de sınırı yoktur. Emîre bağlı beş yardımcı (nâib) ile genel sekreter (kayyim) ve yardımcıları gibi büro personeli vardır. Merkezî Şûra Meclisi'nde üyeler tarafından gizli oyla üç yıllığına seçilen elli üye bulunur ve emîr bunlar arasından seçtiği on iki üyeden bir çalışma komitesi (meclis-i âmile) kurar. Merkezî teşkilâtın altında her birinin bir emîr, danışma meclisi ve sekretere sahip olduğu mahallî organizasyonlar mevcuttur. Merkezî yönetim, Lahor'da Mansûre'de bu amaçla inşa edilen binada görev yapmaktadır. Malî durumlar, eleman eğitimi, sosyal servisler, eğitim, çeviri ve yayın, halkla ilişkiler, dış ilişkiler, parlamento işleri gibi bölümler doğrudan bölüm başkanlarının gözetiminde çalışır. İç teşkilât itibarıyla Cemâat-i İslâmî en demokratik siyasî organizasyonlar arasında yer almaktadır.

Teşkilât yapısının en çarpıcı unsurlarından biri üç kademeli üyelik sistemidir. Tam üyelik sadece kendini bütünüyle İslâm'a adanarlara ve teşkilâta sadık olanlara verilir. Şuurlu olarak İslâm'ı uygulayan ve haramlardan kaçınanlar dostluk ve eğitim yoluyla yetiştirilir ve organizasyona kazandırılır. Cemâat-i İslâmî, fert ve toplumun tamamen değişimini hedefleyen ideolojik bir hareket olduğundan teşkilâtın temeli sayılan üyelerin (erkân) topluma ve ülkeye ilmi, ahlâkî, dinî ve siyasî alanlarda liderlik yapması beklenir; emirlik ve Merkezî Şûra Meclisi seçimlerinde de sadece bunlar oy kullanabilirler. Sıkı tutulan ölçüler sebebiyle tam üyelerin sayısı daima çok az olmuştur. Meselâ bu sayı Pakistan'da 1978'de toplam 3497, 1983'te 4430, 1989'da 6044 ve Bangladeş'te 1989'da 5000 idi. İkinci kademe yardımcı üyeliktir (kârkûn). İleride tam üyelik kazanmayı arzulayan bu elemanlar emîr ve Merkezî Şûra Meclisi seçimlerinde oy kullanamazlar; ancak mahallî teşkilâtların günlük işleyişinde önemli görevlere sahiptirler. 1989'da bu kademede Pakistan'da 16.364, Bangladeş'te 50.000 eleman bulunuyordu. Üçüncü kademeyi, cemaatin çoğunluğunu teşkil eden ve kendilerine "müttefik" denilen taraftarlar oluşturur. Bunlar ideoloji ve programı onaylayan, seçimlerde ve diğer faaliyetlerde destek veren, maddî katkıda bulunan, fakat henüz teşkilâtın sıkı disiplinine hazır olmayan sem-

patizanlardır. Bunların sayısı 1989'da Bangladeş'te yarım milyon, Pakistan'da ise 400.000 civarında idi. Taraftarların önemli bir kısmı öğrenciler (cemiyetin gayri resmî öğrenci teşkilâtı İslâmî Cem'iyet-i Talebe'dir), sendika üyeleri, doktorlar, öğretmenler, mühendisler, gazeteciler, yazarlar ve hukukçulardan meydana gelir.

Cemâat-i İslâmî, ideolojisinin her şeyi içine almasına önem verir. İslâm yalnız Allah ile insan arasında bir ilişki değildir ve sosyal, ekonomik, siyasî hayatı da düzenlemelidir. Müslümanlık sadece bir inanç olmayıp tam bir hayat tarzıdır; dolayısıyla kendine ait bir dünya görüşü ve sosyopolitik düzeni vardır. İlhamını Hz. Peygamber örneğinden ve İslâmî tecdid ve ihya geleneğinden alır; insanın temel tavrını değiştirmedikçe günlük hayattaki reform planının bir sonuç getirmeyeceğine inanır. Kişide kendine yeterlikten ilâhî rehberliği benimsemeye, dar materyalizmden maddî ve mânevî unsurları, her ikisi de aynı maksada hizmet edecek şekilde dengelemeye doğru bir gidiş olmalıdır. İnsan varlığının bütün alanlarında ilâhî hâkimiyet tesis edilmelidir. Cami ve parlamento, takvâ ve adalet, zikir ve şeriat aynı gerçeğin birbirinden ayrılmaz parçalarıdır. Cemâat-i Tebliğ'in ferdî takvâyı savunmasına karşılık Cemâat-i İslâmî, İslâm toplumu ve devletin kuruluşunun en az ferdî kemale ve cinsî ahlâk kadar nebevî modelin bir parçası olduğunu vurgular.

Cemâat-i İslâmî'ye göre insan hükümdar, devlet veya gelenekler gibi Allah'ın dışındaki bazı güçlere boyun eğdiği için yanlıgı içindedir. İlahî rehberlik bütün insan faaliyetlerini içine aldığından İslâm devleti evrensel ve herkesi kucaklayıcı olmalıdır. Devletin amacı İslâm ideolojisini (şeriat) yerleştirmek olacağı için devlet, şeriata inanan ve onun ruhunu kavramış kimseler tarafından yönetilmelidir. Allah hukukun kaynağı, insan da onun halifesidir. Bu sebeple Cemâat-i İslâmî'nin devlet anlayışı, İslâm toplumunun temsilciler yoluyla ilâhî kanunları şeriat çerçevesinde yorumladığı bir çeşit teo-demokrasidir. İdareci veya hükümet başkanı uygun bir seçim tarzıyla seçilebilir; yeter ki halkın güvenini kazanmış ve İslâm'ın ölçülerine uymuş olsun. Cemâat-i İslâmî seçim yanlısı olmadığı gibi hizipçi yaklaşıma da sahip değildir; hizipçi görüşleri ve geleneksel dinî ihtilâfları ortadan kaldırmaya çalışır. Modern çağın gereklerine göre ictihad yolunu açık kabul etmekle beraber fıkhîta Hanefî mezhebine bağlıdır. Devrim-

ci ideolojisine rağmen şiddeti gayri meşrû sayar ve İslâm devletine barışçı, demokratik ve parlamenter yollardan gideceğine inanır.

Cemâat-i İslâmî, İslâmî düzenin kurulması ve sonuç olarak Allah'ın rızasını kazanma ve âhirette kurtulma hedefine ulaşmak için dört maddelik bir program benimsemiştir. 1. İlâhî değerler ve prensiplerin ışığında insan düşüncesini yeniden şekillendirmek. 2. Ferdi değiştirip kötü huylarından temizleyerek gerçek bir İslâmî şahsiyete kavuşturmak. Davete uyanların tamamını bir nizam sokarak onların da insanları Allah'ın yoluna davet etmek üzere düzenli çalışmalar yapmalarına yardımcı olmak. 3. Toplumun bütün kurumlarını ve kişiler arasındaki ilişkileri İslâm öğretisine göre tanzim etmek ve düzeni yeniden kurmak üzere mümkün olan bütün adımları atmak. Bu amaçla eğitim programlarını, sosyal hizmetleri ve kültürel faaliyetleri desteklemek. 4. İslâm toplumunun liderliğinde bir inkılâp yapmak; ülkedeki siyasî ve sosyoekonomik hayatı İslâm ölçülerıyla yeniden düzene sokmak ve nihayet bir İslâm devleti kurmak.

Faaliyet ve hedeflerinin geniş kapsamlı oluşu sebebiyle Cemâat-i İslâmî başından beri büyük problemlerle karşılaşmıştır. Bunda toplumun içinden, Batılı güçlerden ve onların temsilcilerinden gelen muhalefetin payı büyüktür. Pakistan'daki en önemli engeller, bürokratlarla ordunun temsil ettiği feodal ve laik gruplardır. Ayrıca bazı İslâmî partiler de seçimlerde Cemâat-i İslâmî'yi kendilerine rakip gördüler. Teşkilâtın eğitim görmüş kesimde önemli bir tabana sahip olmasına rağmen kırsal kesimde ve sıradan insanlar üzerindeki etkisi sınırlı kalmış, İslâmî siyasete yeni bir anlayış getirmişse de toplumdaki geleneksel güç odağı engellerini aşamamıştır. Bunun sonucu olarak da kendi ahlâkî ve ideolojik ağırlığını bütünüyle ve doğru bir şekilde siyasî ağırlığa dönüştürememiştir.

Teşkilâtın önemli başarılarından biri, müslümanlar arasında yaygın olan kendine güvensizlik duygusunu ortadan kaldırması, din ve politika arasındaki koparılan bağları yeniden sağlamlaştırması ve İslâmiyet'in yalnız müslümanların değil bütün insanlığın bugün karşılaştığı problemleri çözebilecek bir alternatif dünya düzeni olduğu inancını getirmesidir. Bu çağda en azından Güney Asya'daki İslâmî anlayışa yeni bir siyasî üslup kazandırmış ve artık "İslâm ideolojisi, İslâm

lâm devleti, İslâm anayasası, İslâm'ın ekonomik ve politik sistemi" gibi ifadeler müslüman yazarlar ve siyaset adamları tarafından her yerde kullanılmaya başlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Abd al-Samad Rahmani, *Cemâ'at-i İslâmî ki Da'vet, Hizmet or Tarîka-i Kar ki je İzâh*, Deoband 1352/1933; a.mlf., *Mevlânâ Mevdûdî ki Târîh-i İslâmî*, Lahore 1956; S. A. A. Mawdudî, *Cemâ'at-i İslâmî ki Da'vet*, Râmpûr 1948; a.mlf., *Cemâ'at-i İslâmî, us ki Maḳṣad*, Lahor 1953; a.mlf., *Cemâ'at-i İslâmî ki 29 Sâl*, Lahor 1970; Misbahul Islam Faruqi, *Jamaat-i Islami Pakistan: Literature, Leadership, Organization, Ideal, Achievements, Programme*, Lahore 1957; L. Binder, *Religion and Politics in Pakistan*, Berkeley 1961, s. 263-298; Khurshid Ahmad, *Tahrîk-i İslâmî*, Karachi 1963; Ali Mûmtaz Âsi, *Mevlânâ Ebû'l-A'lâ Mevdûdî or Cemâ'at-i İslâmî*, Lahor 1964; Israr Ahmad, *Tahrîk-i Cemâ'at-i İslâmî*, Lahore 1966; C. J. Adams, "The Ideology of Mawlana Mawdudi", *South Asian Politics and Religion* (ed. D. E. Smith), Princeton 1966, s. 371-397; a.mlf., "Jamâ'at-i İslâmî", *ER*, VII, 515-517; F. K. Abbot, *Islam and Pakistan*, New York 1968, s. 171-228; a.mlf., "Mawlana Mawdudi on Quranic Interpretation", *MW*, sy. 48 (1948), s. 6-19; a.mlf., "The Jamaat-i Islami of Pakistan", *MEJ*, XI/1 (1957), s. 37-51; Kausar Niyazi, *Cemâ'at-i İslâmî 'Avâmî 'Adâlet mîn*, Lahor 1974; Kalim Bahadur, *The Jamaat-i Islami of Pakistan*, Delhi 1977; Syed Asad Gilani, *Mawdudi: Thought and Movement*, Lahore 1978; a.mlf., *Târîh-i Cemâ'at-i İslâmî*, Lahor 1982; Q. Z. Siddiqi v.dğr., *Islamic Perspectives: Studies in Honour of Mawlana Sayyid Abul Ala Mawdudi*, Leicester 1979, s. 3-14; Asaf Hussain, *The Islamic Movement in Pakistan, Islamic Movements in Egypt, Pakistan and Iran: An Annotated Bibliography*, London 1983, s. 47-83; Ashiq Kashmiri, *Târîh-i Tahrîk-i İslâmî Cammû ve Keşmîr*, Lahor 1989; Abad Shahpuri, *Târîh-i Cemâ'at-i İslâmî*, Lahor 1989; Khalil Ahmad al-Hamidi, *Tahrîk-i İslâmî ki 'Âlemî Eşârât*, Lahor 1990; Mumtaz Ahmad, "Islamic Fundamentalism in South Asia: The Jamaat-i Islami and the Tablighi Jamaat", *Fundamentalism Observed* (ed. M. E. Marty — R. S. Appleby), Chicago 1991, s. 430-457; K. B. Sayeed, "The Jamaat-i Islami Movement in Pakistan", *Pacific Affairs*, XXX/1 (March 1957), s. 59-68; Aziz Ahmad, "Mawdudi and Orthodox Fundamentalism", *MEJ*, XXI (1967), s. 369-380; Sibte Mehdi, "Jamaat-i Islami's Policy Towards the Zia Regime", *Saura al-Islam*, V/7 (1978), s. 6-17; a.mlf., "The Way Ahead for Jamaat-i Islami", a.e., VI/1 (1979), s. 8-16; W. L. Richter, "The Political Dynamics of Islamic Resurgence in Pakistan", *Asian Survey*, XIX/6, Berkeley 1979, s. 547-557; H. Mintjes, "Mawlana Mawdudi's Last Years and the Resurgence of Fundamentalist Islam", *Al-Mushir*, XXII/2 (1980), s. 46-73; M. Manazir Ahsan — M. A. Anees, "Contemporary Islamic Resurgence - A Selected Bibliography (1979-1982)", *The Muslim World Book Review*, II/4, Leicester 1982, s. 55-67; Javed Ansari, "Jamaat-i Islami and the Politics of Pakistan", *Arabia*, London 1985, s. 64-65; F. Robinson, "Mawdudi", *EJ* (İng.), VI, 872-874. M. MANAZIR AHSAN

CEMÂAT-İ TEBLİĞ

(جماعت تبلیغ)

Hind-Pakistan alt kıtasında kurulan ve ferdî takvâyı savunan milletlerarası dinî cemiyet.

Tebliğî Cemâat, Tebliğî Tahrîk, Tahrîk-i İmân ve Dinî Da'vet adlarıyla da bilinen Cemâat-i Tebliğ, Mevlânâ Muhammed İlyas tarafından 1926 yılı civarında Delhi'nin güneybatısında yer alan Mevat'ta kuruldu. Daha sonra Delhi'nin eski kesimindeki Bastinizâmeddin'e taşındı ve burası zamanla hareketin milletlerarası merkezi haline geldi. Mevlânâ İlyas, Delhi'nin kuzeyindeki Muzaffernagar'ın Kandehele kasabasından seçkin âlimler ve süfler ailesine mensuptur. Küçük yaşta hâfız oldu ve Diyûbend'deki Dârülulûm'da Mevlânâ Reşid Ahmed Gangûhî gibi âlimlerden dinî ilimler tahsil etti. Diyûbend yakınlarındaki Sahâranpûr'da bir süre hocalık yaptıktan sonra 1917 yılında babasının Delhi'deki medresesinin başına geçti. Kısa zamanda, uygulanmakta olan eğitim sisteminin kendini tatmin etmediğini görerek hırafeler içinde yaşayan ve hayatlarında İslâm'ın izlerine çok az rastlanan Mevatî müslümanları arasında tebliğ ve ıslah çalışmalarına başladı. 1926'da ikinci hacından dönüşünde bugün cemaat mensuplarının bütün dünyada uyguladıkları tebliğ yöntemlerini geliştirdi.

Mevlânâ İlyas vefat edince (1944) "Hazratci" lakabıyla şöret bulan oğlu Mevlânâ Yûsuf emirliğe geçti. Babasının çalışmalarını geliştiren Mevlânâ Yûsuf, Cemâat-i Tebliğ'i yalnız Hindistan alt kıtasında değil bazı Arap ülkeleriyle Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'da da yayarak dünyanın başlıca reform hareketlerinden biri haline getirdi. Mevlânâ İlyas'ın ölümünden sonra Mevat dışında Muradâbâd'da toplanan ilk yıllık konferansa birkaç yüz kişi katılırken 1988'de Lahor yakınlarındaki Rayvend'de tertip edilene doksan ülkeden gelen 1 milyondan fazla müslüman katıldı. Bu konferansla her yıl Bengladeş'te yapılan yıllık toplantıların (tongi ictimâ) hacdan sonra en çok müslümanın bir araya geldiği toplantılar olduğu kabul edilmektedir. Batı'da ise İngiltere'de yılda bir defa yapılan Dewsbury toplantıları birkaç bin cemaat mensubunu bir araya getirir; Amerika Birleşik Devletleri'nde 1988'de Chicago'da yapılan